

თავი 7
ბილინგვიზმი და უმეცნეობა

შესავალი

ბილინგვიზმი და ინტელექტი

ბილინგვიზმი და ტვინი

ბილინგვიზმი და განსხვავებული და უმეცნეობითი აზროვნება

ბილინგვიზმი და მეტალინგვისტური ცნობიერება –

ადრინდელი კვლევები

ბილინგვიზმი და მეტალინგვისტური ცნობიერება –

ბოლოდროინდელი კვლევები

ბილინგვიზმი და კომუნიკაციური მგრძობელობა

კონკრეტულ ენაზე საუბრის გავლენა აზროვნებაზე

ადმოჩენების ლიმიტები

დასკვნა

თავი 7 **ბილინგვიზმი და შემეცნება**

შესავალი

საკმაოდ ხშირად გაიგონებდით ხოლმე პროფესიონალების, მასწავლებლების, ფსიქოლოგების, თერაპევტების რეკომენდაციას მშობლისადმი, რომ არაფრით არ აღზარდონ შვილი ბილინგვურად. ბილინგვიზმთან დაკავშირებით მათ მიერ სხვადასხვა პრობლემები სახელდება დაწყებული ტვინთან დაკავშირებული პრობლემებით, გაორებული იდენტობით, მენტალური აღრევითა და შიზოფრენიით დამთავრებული.

ბოლო ათწლეულის განმავლობაში მსგავსმა რჩევებმა იკლო, თუმცა ისტორიულად ანტიბილინგვური რჩევები მუდამ დომინირებდა. მაგალითად, უელსში ბავშვებს სჯიდნენ ორ ენაზე საუბრისთვის და დამსჯელი მექანიზმებიც იყო შემუშავებული, რათა ბავშვს არ ესაუბრა უელსურ ენაზე (ისააქსი 1976).

კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორის 1890 წლის გამონათქვამი ადასტურებს იმ დროს არსებულ ანტიბილინგვურ განწყობას, რომელიც ბილინგვიზმის უარყოფითი გაგებიდან მომდინარეობდა: “თუკი ბავშვი ერთდროულად ცხოვრობს ორ ენობრივ გარემოში, ეს მისთვის ყველაზე ცუდია. მისი ინტელექტუალური და სულიერი ზრდა კი არ გაორმაგდება, არამედ განახევრდება... ასეთ სიტუაციაში გონებისა და ხასიათის ერთობის ჩამოყალიბება ძალიან რთულია”.

ბილინგვიზმისადმი მსგავსი შიშები საზოგადოებაში დღემდე შენარჩუნებულია. აღნიშნული ნეგატიური დამოკიდებულება ორი ფორმით არის გამოხატული: პირველი – რამდენადაც მეტს საუბრობს და ეუფლება ინდივიდი მეორე ენას, იმდენად ნაკლები კომპეტენცია აქვს მას მშობლიურ ენაში. მეორე – ორ ენაზე მაღალი კომპეტენცია მხოლოდ აზროვნების შემცირების ხარჯზე მიიღწევა, რადგან ტვინის მიერ ორი ენის ათვისების პირობებში სხვა რამის სასწავლად ადგილი აღარ არის დარჩენილი. შესაბამისად, ამ არგუმენტების მომხრეები თვლიან, რომ მონოლინგვალეზმა იციან ერთი ენა და აქვთ ტვინში საკმაოდ დიდი ადგილი სხვა ინფორმაციის ასათვისებლადაც.

რეალურად ორი ენის ფლობა მართლა უშლის ხელს ეფექტურად აზროვნებას? მონოლინგვალეზი მართლა უფრო კარგად აზროვნებენ და მეტი ინფორმაციის ათვისება შეუძლიათ? ბილინგვალი ნაკლებ ინტელექტუალურია, ვიდრე მონოლინგვალი ორი ენობრივი სისტემის არსებობის გამო? ამ თავში განვიხილავთ ბილინგვიზმის თაობაზე ზემოთ ჩამოთვლილ კითხვებს. ეს თავი ბილინგვიზმისა და ინტელექტუალური შესაძლებლობების განხილვით დაიწყება. „ინტელექტი“ არის ერთ-ერთი მთავარი საკითხი ფსიქოლოგებისთვის და ხშირად განხილულია ბილინგვიზმის კონტექსტშიც.

ამ თავის შემდეგ ნაწილში განვიხილავთ ბილინგვიზმისა და ზოგადად შემეცნების მნიშვნელოვან ასპექტებს. განვიხილავთ მნიშვნელოვან საკითხებს, მაგალითად, რამდენად მართებულია, რომ მონოლინგვალები და ბილინგვალები განსხვავდებიან აზროვნების სტილით, განსხვავდებიან ინფორმაციის პროცესირების, თუ სხვადასხვა ენაზე აზროვნების თვალსაზრისით.

ბილინგვიზმი და ინტელექტი

ბილინგვიზმისადმი მსგავსი შიშები საზოგადოებაში დღემდე შენარჩუნებულია. აღნიშნული ნეგატიური დამოკიდებულება ორი ფორმით არის გამოხატული: პირველი – რამდენადაც მეტს საუბრობს და ეუფლება ინდივიდი მეორე ენას, იმდენად ნაკლები კომპეტენცია აქვს მას მშობლიურ ენაში და მისი ინტელექტიც ნაკლებია

მეცხრამეტე საუკუნიდან დაახლოებით 1960 წლამდე მეცნიერებაში გაბატონებული იყო მოსაზრება, რომ ბილინგვიზმი იყო აზროვნების შემაფერხებელი ფაქტორი. ეს მოსაზრება გამყარებული იყო ადრეული კვლევებით, რომლებიც ეფუძნებოდა ინტელექტის შემმოწმებელი ფსიქოლოგიური ტესტის შედეგებს. ამ უკანასკნელის მიხედვითაც, ინტელექტუალურ ტესტებში მონოლინგვალებს უკეთესი შედეგები ჰქონდათ ბილინგვალებთან შედარებით. მაგალითად, უელსელმა მკვლევარმა დ.ჯ. საერსმა 1923 წელს უელსის სოფლებში ჩაატარა 7 დან 14 წლამდე ასაკის ბავშვებში კვლევა. ან ტესტირება ჩატარა 1400 მონოლინგვალ და ბილინგვალ ბავშვს და ინტელექტუალურ ტესტირებაში მონოლინგვალმა ბავშვებმა 10 ქულით მაღალი შედეგი აჩვენეს ბილინგვალ ბავშვებთან შედარებით. დ.ჯ. საერსმა სხვა მკვლევრებთან ერთად 1924 წელს ჩაატარა კვლევა უკვე უნივერსიტეტის სტუდენტებთან, რომლის შედეგადაც მივიდა აგრეთვე დასკვნამდე, რომ მონოლინგვალ სტუდენტებს უფრო მაღალი ინტელექტუალური შედეგები აქვთ, ვიდრე ბილინგვალებს. იგი აღნიშნავს, რომ „განსხვავება გონებრივ შესაძლებლობაში, რაც ინტელექტუალური ტესტით გამოაშკარავდა მუდმივია და უნივერსიტეტში სწავლის მთელი პროცესის განმავლობაში გრძელდება“ (გვ. 53).

მონოლინგვალების ინტელექტუალური ტესტირების შედეგი რომ უკეთესი იყოს ბილინგვალებთან შედარებით ამის ალბათობა არსებობს (იხილეთ მე-8 თავი), თუმცა, ადრინდელ კვლევებს ამ სფეროში აქვთ სერიოზული ხარვეზები, რაც მათს ვალიდობას კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს და შეუძლებელს ხდის მათი შედეგების განზოგადებას, კერძოდ:

განმარტება

ტერმინი „ინტელექტი“ და ინტელექტუალური ტესტების გამოყენება საკმაოდ საკამათო და ურთიერთსაწინააღმდეგო საკითხია. ერთი მხრივ, თავისთავად პრობლემატურია თვითონ ინტელექტის განსაზღვრა და მისი გაზომვა. ჩნდება კითხვები: რა არის ინტელექტი და ვინ არის ინტელექტუალი? ქურდი, რომელსაც შეუძლია ბანკის სეიფის გახსნა? ფეხბურთის ცნობილი მწვრთნელი? ღარიბი, რომელიც მილიარდელი გახდა? დონ ჟუანი? რა ტიპის ინტელექტია სოციალური? უნიკალური?

სამხედრო? მარკეტინგული, პოლიტიკური, მანაქანათმშენებლობის? შესაძლებელია ყველა ამ ტიპის ნიჭისა და ინტელექტის ერთი ტესტით შემოწმება, რომელიც ითხოვს დასმულ კითხვაზე სწორი პასუხის შემოსახვას?

პოვარდ გარდნერმა 2003 წელს ჩამოაყალიბა ინტელექტის ტიპოლოგია, რომელიც მოიცავს შემდეგ ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს: (ა) ლოგიკურ-მათემატიკური; (ბ) ვერბალურ-ლინგვისტური; (გ) ვიზუალური; (დ) მუსიკალურ-რიტმული; (ე) კინესთეტიკური; (ვ) ნატურალისტური; (ზ) ინტერპერსონალური; (თ) ინტრაპერსონალური; და (ი) ეგზისტენციალური.

გოლემანმა (1995) შემოიტანა კიდევ ერთი – ემოციური ინტელექტის ტიპი. სწორედ ემოციური ინტელექტი შეიძლება მოიცავდეს ბილინგვიზმისა და მულტიკულტურალიზმის ისეთ მნიშვნელოვან ასპექტებს, როგორცაა ადაპტაციის უნარი, აღქმა და გრძნობების გაზიარება, კომუნიკაციისა და ურთიერთობების უნარები, თავდაჯერებულობა და სოციალური უნარები და კომპეტენციები (პეტრიდისი დ მისი კოლეგები, 2004).

ზოგადად საკითხი – თუ რა არის ინტელექტი ან ინტელექტუალური ქმედება – სუბიექტური განსჯის შედეგია და უმცირესობებთან მიმართებით ხშირად ასახავს ამა თუ იმ საზოგადოების დამოკიდებულებებს უმცირესობებისადმი. ინტელექტის გამარტივებული ხედვა მომგებიანია უმრავლესობის წარმომადგენლებისთვის, რომლებიც არსებულ უთანასწორობას სწორედ ინტელექტს შორის განსხვავებით ამართლებენ. ინტელექტუალური ტესტებიც საშუალო კლასის, დასავლური აზროვნების, თეთრკანიანი ადამიანების ხედვას უფუძნება და მისი კროსკულტურული განზოგადება ღიმბიტირებული და სახიფათოცაა (ვალდესი და ფიგუეირა, 1994).

ტესტირების ენა

მეორე სერიოზული პრობლემა ტესტირების ენაა. სასურველია, ბილინგვალის ტესტირება მოხდეს იმ ენაზე, რომელსაც ის უკეთესად ფლობს. ადრეული კვლევების დროს კი ინტელექტუალური კვლევების ვერბალური ნაწილის უმრავლესობა ინგლისურ ენაზე იყო შედგენილი (ვალდესი და ფიგუეირა, 1994). აღნიშნული წამგებიან მდგომარეობაში აყენებდა ბილინგვალებს, რადგან მათი ტესტირება ხდებოდა იმ ენაზე, რასაც ისინი უფრო ცუდად ფლობდნენ და, შესაბამისად, უფრო დაბალ შედეგებს აჩვენებდნენ.

ანალიზი

ადრეული კვლევებისას მარტივი საშუალო არითმეტიკულის გამოყვანა ხდებოდა, რითაც ამტკიცებდნენ მონოლინგვალების უპირატესობას ბილინგვალებთან მიმართებით. სტატისტიკური ტესტები არ გამოიყენებოდა, რათა გარკვეულიყო: საშუალო მაჩვენებელში სხვაობა რეალური იყო თუ შემთხვევითი ფაქტორებით გამოწვეული. მაგალითად, ჯონსმა 1966 წელს ხელახლა გააანალიზა საერსის 1923 წელს ჩატარებული გამოკვლევა და აღმოაჩინა, რომ არ არსებობდა სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი სხვაობა მონოლინგვალებისა და ბილინგვალების შედეგებს შორის.

კლასიფიკაცია

როგორც პირველ თავში უკვე განვიხილეთ, საკმაოდ რთულია ინდივიდის ბილინგვალად ან მონოლინგვალად კლასიფიცირება. საინტერესოა, რა ენობრივი კომპეტენციები იყო გამოყენებული, როცა მოახდინეს საკვლევი ჯგუფების ბილინგვალად კლასიფიკაცია (ბიალისტოკი, 2001). ჩნდება კითხვები: ოთხივე ენობრივი უნარი გამოიყენეს კომპეტენციის შესაფასებლად? როგორი იყო ენის ფლობის ხარისხი თითოეულ ენაში? კლასიფიკაცია მოხდა ენის გამოყენების (ფუნქციური ბილინგვიზმი) თუ ენის ცოდნის თვალსაზრისით? ბილინგვალების კლასიფიკაცია ძალიან რთულია, ხოლო ადრინდელ კვლევებში ამ რთულ საკითხს ძალიან გამარტივებულად მიუდგნენ; შესაბამისად, კვლევის შედეგებიც გამარტივებული და ბუნდოვანია, რადგან ბილინგვალების კლასიფიცირება არასწორად მოხდა.

განზოგადება

მესუთე პრობლემა ეხება კვლევაში მონაწილეთა შერჩევას და კვლევის შედეგების განზოგადებას ყველა ბილინგვალზე. ადრინდელი კვლევების შედეგების განზოგადება შესაძლებელია და მისი შედეგები ასახავს მხოლოდ კვლევაში მონაწილეთა მონაცემებს, რამეთუ შერჩევა არ მომხდარა შემთხვევითი შერჩევის პრინციპით, არამედ მოხერხებულობის პრინციპი იყო გამოყენებული და, შესაბამისად, შედეგების განზოგადება შეუძლებელია. შესაბამისად, ასეთი შერჩევის პრინციპის დროს, 11 წლის ბავშვების კვლევის შედეგების განზოგადება არ შეიძლება სხვა ასაკის ბავშვებზე, ისევე, როგორც კვლევის შედეგები ასახავს მხოლოდ იმ ტერიტორიაზე მაცხოვრებელთა შედეგებს სადაც კვლევა ჩატარდა და მისი განზოგადება სხვა ტერიტორიაზე (სხვა გარემოში) მაცხოვრებლებზე არ შეიძლება. ადრინდელ კვლევებში მონაწილეთა რაოდენობა მცირე და არაადეკვატური იყო, რაც ამ კვლევის შედეგების განზოგადებას სახიფათოს ხდის.

კონტექსტი

გარემოს და კონტექსტს აქვს ძალიან დიდი მნიშვნელობა მსგავსი ტიპის კვლევების ჩატარებისას. ჩვენ განვიხილეთ ბილინგვიზმის შემამცირებელი და შემმატებელი კონტექსტები. შემამცირებელ კონტექსტში, როცა პირველ ენას გაქრობის საფრთხე ემუქრება, შესაძლებელია ინტელექტუალური ტესტების მონაცემებიც დაბალი იყოს, ხოლო შემმატებელ კონტექსტში, როცა ბილინგვიზმს დიდი პრესტიჟი აქვს, ინტელექტუალური ტესტების შედეგებიც, შესაძლებელია, უფრო მაღალი იყოს. შესაბამისად, ბილინგვიზმის გარემოს უნდა მიქცეოდა ყურადღება კვლევის დროს და ამ კონტექსტში მომხდარიყო საკითხის ანალიზი.

შესაბამისი ჯგუფები

შესაბამისი ჯგუფების პრობლემა არის ძალიან მნიშვნელოვანი, რაც ადრინდელ კვლევებს ახასიათებთ. როცა ბილინგვალებისა და მონოლინგვალების შედარება ხდება ინტელექტუალური ტესტის მიხედვით, ბილინგვალების და მონოლინგვალების ჯგუფი ენობრივი თვალსაზრისის გარდა,

ყველა სხვა ასპექტით ერთნაირი უნდა იყოს. თუ ჯგუფები ერთნაირი არ არის, მაშინ განსხვავებული შედეგები სხვა ფაქტორების გამო შეიძლება დადგეს და არა მონოლინგვიზმისა და ბილინგვიზმის გამო. მაგალითად, თუ მონოლინგვალების ჯგუფი მაღალი სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსის ოჯახებიდანაა, ხოლო ბილინგვალები – დაბალი სოციალური სტატუსის ოჯახებიდან, შედეგებში სხვაობა შეიძლება განპირობებული იყოს სწორედ ოჯახის სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსის ფაქტორით და არა ბილინგვიზმითა და მონოლინგვიზმით. კვლევების უმრავლესობას ახასიათებთ შესაბამისი საკვლევი ჯგუფების ფორმირების პრობლემა. კვლევების მონაწილეთა შერჩევას უნდა ყოფილიყო გათვალისწინებული ისეთი ცვლადები, როგორცაა სოციალურ-კულტურული ფაქტორები, სქესი, ასაკი, სკოლის ტიპი, დასახლების ტიპი (ურბანული/სასოფლო) და ბილინგვიზმის გარემო (შემამცირებელი/შემმატებელი).

ბილისტოკი (2001) აღნიშნავს, რომ ზუსტი და ეკვივალენტური ჯგუფების ფორმირება პრაქტიკულად შეუძლებელია, რადგან მონოლინგვალური და ბილინგვალური ბავშვები ყოველთვის განსხვავდებიან სოციალური თვალსაზრისით (თემი, ოჯახი, სანათესაო, მშობლიური ენისადმი პატივისცემა, მოგზაურობა). შესაბამისად, ბილინგვალებსა და მონოლინგვალებს შორის კოგნიტური სხვაობების მიზეზი ენის გარდა, ბევრი სხვა ფაქტორი შეიძლება იყოს.

დასკვნა

1920 წლიდან 1960 წლამდე ბილინგვიზმი განიხილებოდა, როგორც კოგნიტური განვითარების შემაფერხებელი და ეს დასკვნა ეფუძნებოდა სხვადასხვა ინტელექტუალურ ტესტებზე დაფუძნებულ კვლევის შედეგებს, რომელთაც გააჩნდათ არა ერთი მეთოდოლოგიური ხარვეზი და ამ ხარვეზების გათვალისწინებით, შეუძლებელია დაასკვნა, რომ ბილინგვიზმი ხელს უშლის ინდივიდის კოგნიტურ განვითარებას.

ამჟამინდელი კვლევები არ მიუთითებენ, რომ ბილინგვიზმს არ აქვს გარკვეული ნაკლოვანებები მონოლინგვიზმთან შედარებით, მაგალითად ბილინგვალებში ენობრივი პროცესირება სხვადასხვა მიზეზთა გამო შენელებულია. მაგალითად, გოლანმა და მისმა კოლეგებმა (2002) გამოიკვლიეს, რომ მონოლინგვალებში სემანტიკა უფრო განვითარებულია, ვიდრე ბილინგვალებში (ბილინგვალებს სჭირდებათ დრო, რათა ორი ენიდან აარჩიონ სწორი და შესაბამისი სიტყვა), გარდა ამისა, ბილინგვალებს უფრო ახასიათებთ ერთგვარი „ენობრივი წაბორძიკება“ (ყოველთვის მაშინვე ვერ გამოიხმობენ მესხიერებიდან საჭირო სიტყვას), რადგან ზოგიერთ სიტყვას რომელიმე ენაზე ისინი იშვიათად იყენებენ. (გოლანი და აკენასი, 2004).

მიუხედავად ზემოთ განხილული ნაკლოვანებებისა, არცერთი არ უკავშირდება კოგნიტურ განვითარებას და არ ამტკიცებს, რომ მონოლინგვალები უფრო განვითარებულნი არიან კოგნიტური თვალსაზრისით ბილინგვალებთან შედარებით. სიტყვათა გამოხმობის სისწრაფეს აქვს ძალიან მცირე ან არავითარი მნიშვნელობა ყოველდღიური ფუნქციონირებისთვის.

ბილინგვიზმის ნეიტრალური ეფექტი

კვლევის ნაწილი არ ადასტურებს სხვაობას ბილინგვალსა და მონოლინგვალს შორის კოგნიტური განვითარების თვალსაზრისით. ამერიკის შეერთებულ შტატებში პინტნერმა და არსენიანმა (1937) აღმოაჩინეს, რომ არანაირი კორელაცია არ იყო ინტელექტუალური ტესტის ვერბალურ და არავერბალურ ნაწილებში ნაჩვენებ შედეგებში იელიშინგლისურენოვან ბილინგვალებსა და მონოლინგვალებს შორის. აღნიშნული კვლევები მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ მათ გააბათილეს ადრეული კვლევების უარყოფითი შედეგები. მაგალითად ჯონსმა (1959) ჩაატარა კვლევა 10-დან 11 წლამდე 2500 მოსწავლესთან უელსში და დაადგინა, რომ მონოლინგვალები უფრო განვითარებულნი იყვნენ კოგნიტური თვალსაზრისით, ვიდრე ბილინგვალები ინტელექტუალურ ტესტირებაში ნაჩვენებ შედეგებზე დაყრდნობით. თუმცა, ჯონსმა ხელახლა გააანალიზა თავისივე კვლევა და აღმოაჩინა, რომ მისი დასკვნა არავალიდური იყო. მან კვლევისას არ გაითვალისწინა მოსწავლეთა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა და მივიდა დასკვნამდე, რომ ბილინგვალებისა და მონოლინგვალების შედეგებს შორის სხვაობა არ არსებობს, როცა ანალიზში უკვე ჩართო მშობლების საქმიანობის ფაქტორი.

კვლევების ამ ეპოქას დადებითი შედეგი მოჰყვა და წარმოადგენს ბილინგვიზმის უარყოფითი გავლენიდან ბილინგვიზმის პოზიტიურ ეფექტებამდე პერიოდებს შორის ტრანზიტულ პერიოდს. სწორედ ამ ტრანზიტულ პერიოდში გაიზარდა მშობელთა ინტერესი ბილინგვური განათლებისადმი და ბილინგვურ კლასებში მოსწავლეთა რაოდენობის ზრდის ტენდენცია დაიწყო, ამის კლასიკური მაგალითი იყო უელსი.

ბილინგვიზმის პოზიტიური ეფექტის პერიოდი

კანადელი მეცნიერების პილისა და ლამბერტის 1962 წლის კვლევა იყო გარდატეხის შემტანი ბილინგვიზმისა და კოგნიტური განვითარების კვლევის თვალსაზრისით 3 ფაქტორის გამო და, ამასთანავე, საფუძველი დაუდო ახალი კვლევების განხორციელებას. აღნიშნული კვლევა მნიშვნელოვანი იყო შემდეგ გარემოებათა გამო: პირველი – ამ კვლევისას, ფაქტობრივად, დაძლეული იყო ძირითადი მეთოდოლოგიური პრობლემები, რომლებიც წინა კვლევებს ახასიათებდა. მეორე – კვლევებმა დაადასტურეს, რომ ბილინგვიზმს არა თუ უარყოფითი ან ნეიტრალური ეფექტი აქვს კოგნიტური განვითარების თვალსაზრისით, არამედ პირიქით – არაერთი უპირატესობა აქვს ამ მიმართულებით და, შესაბამისად, მათი კვლევა საფუძველად დაედო არაერთ ქვეყანაში ბილინგვური განათლების პოლიტიკის დასაბუთებას. მესამე – მათმა კვლევამ უფრო ფართი კონტექსტში განიხილა ინტელექტი (აზროვნების სტილისა და სტრატეგიების ჩათვლით) და სათავე დაუდო ინტელექტის ფართო გააზრებას მეცნიერებაში.

პილმა და ლამბერტმა კვლევა თავდაპირველად დაიწყეს მონრეალში 10 წლის 364 ბავშვში, რომლებიც იყვნენ საშუალო ფენის ოჯახებიდან. კვლევის პროცესში 364 ბავშვი შემცირდა 110 ბავშვამდე 2 მიზეზის გამო: (1) იმისათვის, რომ შემდგარიყო მონოლინგვალების და დაბალანსებული ბილინგვალების ჯგუფი (იხილეთ პირველი თავი) და (2) რომ მონოლინგ-

ვალები და ბილინგვალები ყოფილიყვნენ დაახლოებით ერთნაირი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ოჯახებიდან.

კვლევაში გამოყენებული ინტელექტუალური კვლევის 15 პუნქტში ბილინგვალებმა აჩვენეს უკეთესი შედეგი მონოლინგვალებთან შედარებით, ხოლო 3 პუნქტში სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი სხვაობა არ დაფიქსირებულა. კვლევის შედეგად ლამბერტმა და პილმა (1962) დაასკვნეს, რომ ბილინგვალებს გააჩნიათ უფრო მოქნილი გონება, უფრო აბსტრაქტულად აზროვნების უნარი, მეტ ყურადღებას უთმობენ აზრის ფორმირებას და არ არიან აქცენტირებულნი სიტყვებზე. მათ აგრეთვე დაასკვნეს, რომ ბილინგვიზმი და ბიკულტურალიზმი ზოგადად პოზიტიური ინდივიდის ინტელექტუალური განვითარებისთვის. ამ კვლევამ სათავე დაუდო ახალ კვლევებს და დებატებს ბილინგვიზმის და კოგნიტური განვითარების შესახებ.

მიუხედავად იმისა, რომ ლამბერტის და პილის კვლევა იყო გადამწყვეტი, მას მაინც გააჩნდა ოთხი მეთოდოლოგიური ხარვეზი: (1) კვლევა ჩატარდა საშუალო დონის 10 წლის ასაკის 110 ბავშვზე მონრეალში. კვლევაში მონაწილეთა რაოდენობა იმდენად მცირეა, რომ ძნელია კვლევის შედეგების განზოგადება მოხდეს მთელი კანადის და, მითუმეტეს, მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. აღსანიშნავია, რომ კვლევაში თავდაპირველად მონაწილეობდა 364 ბავშვი, ხოლო დარჩენილი 254 ბავშვის შედეგები ანალიზის გარეშეა დარჩენილი. (2) კვლევაში მონაწილე ბავშვები იყვნენ დაბალანსებული ბილინგვალები (იხილეთ პირველი თავი). ხოლო ბილინგვალებში, დაბალანსებული ბილინგვალების გარდა, გვხვდება ბევრი სხვა ჯგუფიც. საკითხავია, არიან თუ არა დაბალანსებული ბილინგვალები განსაკუთრებული ჯგუფი მოტივაციის, დამოკიდებულებების, კოგნიტური უნარების თვალსაზრისით? დაბალანსებულ ბილინგვალებს მონოლინგვალებზე უკეთესი შედეგები ჰქონდათ ენობრივი ფაქტორის თუ სხვა ფაქტორების გათვალისწინებით (მშობელთა ღირებულებები და მოლოდინები და ა.შ.). (3) ამ კვლევის მესამე პრობლემა დაკავშირებულია „ქათმისა და კვერცხის“ პრობლემასთან, ანუ საუბარია მიზეზ-შედეგობრივ კავშირზე: რა იყო მაღალი შედეგის განმაპირობებელი – ბილინგვიზმი? თუ პირიქით, ამ ბავშვების კოგნიტურმა განვითარებამ განაპირობა თავის დროზე მათ მიერ ორი ენის წარმატებულად ათვისება? დიასის (1985) მიერ ჩატარებული კვლევა აღნიშნავს, რომ ბილინგვიზმი განაპირობებს ინტელექტუალურ ტესტებში მიღწეულ შედეგებს და არა პირიქით. (4) მეოთხე პრობლემა ეხება სოციალურ-ეკონომიკურ სტატუსს. როგორც აღვნიშნეთ, ლამბერტი და პილი შეეცადნენ, კვლევაში მონაწილეთა რაოდენობის შემცირებით გაეთანაბრებინათ მონაწილეთა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, თუმცა ამ მხრივ პრობლემები მაინც რჩება. სოციალურ-ეკონომიკური კლასის თანასწორობა არ გამორიცხავს საოჯახო გარემოში არსებულ განსხვავებებს. მხოლოდ მშობელთა საქმიანობის თანასწორობა ვერ ასახავს ბავშვების ოჯახურ გარემოში არსებულ განსხვავებებს.

ქვემოთ მოვიყვანთ მაგალითს, რომელიც ნათელს გახდის, რამდენად დიდია სოციოკულტურული ელემენტების სხვაობები, თუნდაც ერთნაირი სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსის მქონე ოჯახებს შორის. ორი ერთი და იმავე სქესისა და ასაკის ლათინოამერიკელი ბავშვი ცხოვრობს ნიუ-იორკში, რომელთა მამები არიან ტაქსის მძღოლები. ერთი ოჯახი მუდ-

მივად დადის ეკლესიაში, სადაც რიტუალი ხორციელდება ესპანურ ენაზე, არის ლათინური ორგანიზაციების წევრი და მონაწილეობს მათ მიერ ორგანიზებულ კულტურულ ღონისძიებებში. ბავშვი სწავლობს ინგლისურ-ესპანურ ბილინგვურ სკოლაში. ბავშვი არის ბილინგვალი. მეორე ოჯახში საუბრობენ მხოლოდ ინგლისურად, ბავშვი სწავლობს ერთენოვან (ინგლისურენოვან) სკოლაში, ოჯახი არ დადის ეკლესიაში და არ არის ორგანიზაციების წევრი, სადაც საუბრობენ ესპანურ ენაზე. ბავშვი არის მონოლინგვალი და საუბრობს მხოლოდ ინგლისურად. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ორი ოჯახის სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსი ერთნაირია, სოციოკულტურული სხვაობა თვალსაჩინოა. ბილინგვალ ბავშვს აქვს მონოლინგვალ ბავშვთან შედარებით უკეთესი ინტელექტუალური შედეგი, მაგრამ ბილინგვიზმი არ არის ამ შედეგის ერთადერთი ახსნა, ალტერნატიული ახსნა შეიძლება მოიძებნოს ოჯახებს შორის არსებულ სოციოკულტურულ სხვაობებში. ხოლო პილისა და ლამბერტის კვლევაში ოჯახების სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსი იყო გაკონტროლებული და არა სოციოკულტურული ფაქტორები.

აღსანიშნავია, რომ მიუხედავად არსებული მეთოდოლოგიური ხარვეზებისა, პილისა და ლამბერტის (1962) კვლევა იყო ძალიან მნიშვნელოვანი და გარდამტეხი. შემდგომმა კვლევებმა დაადასტურეს ბილინგვიზმის პოზიტიური ეფექტი ინდივიდის კოგნიტურ განვითარებაზე (იხილეთ შემდეგი თავი).

შემდგომი კვლევების საგანი იყო აგრეთვე ბილინგვალეებში მიმდინარე გონებრივი პროცესები (ფაბრო 1999, 2002). ყველაზე პრინციპულ საკითხად განიხილებოდა ის, რომ ენების ფუნქციონირება გონებაში ურთიერთკავშირში იყო თუ ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად მიმდინარეობდა. ადრინდელი კვლევების თანახმად, ორი ენის პროდუცირების პროცესში ურთიერთკავშირი მაღალი იყო ადრეული ბილინგვიზმის, ვიდრე ზრდასრულთა ბილინგვიზმის შემთხვევებში. კოლერმა (1963) საკითხი განიხილა მეხსიერების ფაქტორის გათვალისწინებით და მივიდა დასკვნამდე, რომ ადამიანის ტვინი თითოეულ ენას ცალ-ცალკე იმახსოვრებს და ამ „მეხსიერებებს“ შორის ერთადერთი კავშირი სიტყვების თარგმნის მეშვეობით ხორციელდება. კოლერის ეს კვლევა დაეფუძნა ენის ორმაგი მეხსიერების ჰიპოთეზას, რომლის ალტერნატივას წარმოადგენს ენის ერთიანი მეხსიერების ჰიპოთეზა, რომლის მიხედვითაც ენა დამახსოვრებულია ადამიანის ტვინის ერთ სისტემაში და ცალ-ცალკე სისტემები არ არსებობს (ბილისტოკი, 2001). თანამედროვე კვლევების მიხედვით, ორივე ტიპის მეხსიერებაა დამახასიათებელი ბილინგვალისათვის. მაგალითად, კროლი და დე გრუთი (1997) ამტკიცებენ, რომ ორი ენის ლექსიკური მარაგი ცალ-ცალკე ინახება ტვინში, ხოლო საუბრისთვის კონცეპტუალური სტრუქტურული ფორმები ერთად. ეს საკითხი უფრო ვრცლად შემდეგ თავში განიხილება.

ბილინგვიზმი და ტვინი

ტვინთან დაკავშირებით ყველაზე გავრცელებულია შეკითხვა, თუ რამდენად განსხვავებულად მუშაობს ბილინგვალის ტვინი მონოლინგვალის ტვინთან შედარებით, ანუ რამდენად განსხვავებულად ხდება ენის დამახსოვრება და პროცესირება ტვინში (ფაბრო, 1999). პარადისი (2000, 2004) და გორალი და მისი კოლეგები (2002) აღნიშნავენ, რომ „ბილინგვიზმის ნეიროლინგვისტიკა“ ჯერ კიდევ კარგად არ არის შესწავლილი და ბევრი პასუხგაუცემელი შეკითხვაა დარჩენილი.

ბილინგვიზმთან და ტვინთან დაკავშირებით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია **ლატერალიზაცია** (პარადისი, 2004). მემარჯვენეთა უმრავლესობა ენის პროცესირებას ტვინის მარცხენა ნაწილით ახდენს. (ვაიდი, 2002). მნიშვნელოვანია, რამდენად განსხვავდებიან ბილინგვალეები ენის ტვინის მარცხენა ნაწილში ლატერალიზაციის თვალსაზრისით? ვაიდმა და ჰულმა (2001) ამ სფეროში ჩატარებული კვლევების შედეგად ანალიზის შედეგად დაასკვნეს, რომ მონოლინგვალეებში ლატერალიზაცია ხდება მარცხნივ, ხოლო ბილინგვალეებში ორივე მხარეს, განსაკუთრებით – ადრეული ბილინგვიზმის შემთხვევაში.

ტვინის რომელი ნაწილი რას აკეთებს ენის პროცესირებისას და აზროვნების დროს შესწავლილი იქნა ნეიროვიზუალიზაციის სამი განსხვავებული მიდგომით (1) მოვლენასთან დაკავშირებული პოტენციალი (ERP). (2) პოზიტრონულ-ემისიონური ტომოგრაფია (PET). (3) ფუნქციონალური მაგნიტურ-რეზონანსული ტომოგრაფია (fMRI). ამ კვლევების მიზანი იყო, შეესწავლათ ბილინგვალეების ტვინში როგორ ხდებოდა ორი ენის შენახვა და გამოყენება, რამდენად განსხვავდებოდა ადრეული ბილინგვალეების და ზრდასრულ ასაკში განვითარებულ ბილინგვიზმში ტვინის მოქმედება. ამ მხრივ ერთ-ერთი ფართოდ გავრცელებული კვლევა ეკუთვნის მიჩელს და მის კოლეგებს (2004). 25 მონოლინგვალის, 25 ადრეული და 33 გვიანდელი ბილინგვალის შესწავლის გზით მკვლევრებმა დაასკვნეს, რომ მონოლინგვალის ტვინი უფრო პატარაა, ვიდრე ბილინგვალის, ხოლო ადრეული ბილინგვალის ტვინი კიდევ უფრო დიდია, ვიდრე გვიანდელი ბილინგვალის. უნდა აღინიშნოს, რომ ტვინის ზომის გავლენა ყოველდღიურ აზროვნებასა და ფუნქციონირებაზე დადასტურებული არ არის.

კიმმა და მისმა კოლეგებმაც (1997) აღმოაჩინეს განსხვავება ადრეულ (სამ წლამდე) და გვიანდელ ბილინგვალეებს შორის. ადრეული ბილინგვალეების ტვინში ორი ენა განთავსებულია ცალ-ცალკე მაგრამ ერთმანეთზე გადაბმულად და ტვინის გარკვეული უჯრედები გამოიყენება ორივე ენისთვის, ხოლო გვიანდელი ბილინგვალეების ტვინში ორი ენა უფრო მეტად არის განცალკევებული ერთმანეთისგან.

გამოკვლევა, რომელიც გამოქვეყნდა ჟურნალში „Nature“ დიდი ყურადღება მიიქცია პრესაში, თუმცა ამ კვლევას კიდევ დამატებითი დასაბუთება სჭირდება ოთხი გარემოების გამო: (1) გამოკვლევა ჩატარდა 12 ინდივიდს (6 ადრეულ და 6 გვიანდელ ბილინგვალს (კვლევაში მონაწილეობას იღებდნენ ინგლისური, გერმანული, კორეული, თურქული, ესპანური, ივრითი, ხორვატიული, იტალიური და ჩინური ენების მატარებლები). კვლევაში მონაწილეთა რაოდენობა იმდენად მცირეა, რომ

კვლევის შედეგების განზოგადება შეუძლებელია. (2) გამოკვლევისას კვლევის მონაწილეებს აჩვენებდნენ სურათებს დილით, შუადღეს და საღამოს და ეკითხებოდნენ, რომელიმე ენაზე გაეხსენებინათ, თუ რას აკეთებდნენ ისინი წინა დღეს ამ დროს. შესაბამისად, ისინი მიზანმიმართულად ფიქრობდნენ მხოლოდ ერთ ენაზე. ნალოგიური არ ხდება ამა თუ იმ ენაზე ლაპარაკის პროცესში; (3) მონაცემთა უდიდესმა ნაწილმა არ დაადასტურა მნიშვნელოვანი განსხვავება ადრეულ და გვიანდელ ბილინგვალებს შორის. (4) ამ კვლევის რეპლიკაცია არ მომხდარა სხვა კვლევების შედეგად (ბიალისტოკი, 2001ა, გორალი და მისი კოლეგები, 2002).

ბილინგვიზმი და განსხვავებული და შემოქმედებითი აზროვნება

აღსანიშნავია, რომ ინტელექტუალურ ტესტებს აქვთ მნიშვნელოვანი პრობლემა. ტესტები უბიძგებს ბავშვებს, შეარჩიონ ერთი სწორი პასუხი, ანუ ამოწმებს ბავშვის თანმხვედრ აზროვნებას, თუმცა თანამედროვე მსოფლიოში ძალიან მნიშვნელოვანია ინდივიდში კრეატიული, ელასტიური, გახსნილი და თავისუფალი აზროვნების განვითარება. ერთი სწორი პასუხის მოძებნის ნაცვლად, განსხვავებულად და შემოქმედებითად მოაზროვნე ბავშვებს რამდენიმე პასუხის გაცემა შეუძლიათ, რომელთაგან ყველა მართებულია.

განსხვავებული აზროვნების ტერმინი დამკვიდრდა ბრიტანეთში (ჰადსონი, 1966, 1968) განსხვავებული აზროვნების კითხვები საშუალებას აძლევს ბავშვს, რაც შეიძლება მეტი ალტერნატიული პასუხი მოიძიოს. მაგალითად, რისი გაკეთება შეიძლება აგურის მეშვეობით? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემისას ბავშვი რამდენიმე ვარიანტს ჩამოთვლის (სახლის, კედლის და ა.შ.), ამასთანავე, ბავშვმა შესაძლებელია ორიგინალური პასუხებიც მოიფიქროს.

ბრიტანეთში დამკვიდრებული განსხვავებული აზროვნების მსგავსი ტერმინი ჩრდილოეთ ამერიკაში შემოქმედებითად აზროვნების ტერმინით იხმარება. შემოქმედებითი აზროვნების მაგალითები ტორანსმა (1974ა, 1974ბ) ოთხ კატეგორიად დაყო, რომელიც იძლევა ბავშვის შემოქმედებითი უნარის გამომუდგანებისა და განვითარების საშუალებას. ერთ-ერთი ტესტის მაგალითია, როდესაც ბავშვს ეძლევა 40 წრე და 40 ოთხკუთხედი და მოსწავლემ რაც შეიძლება მეტი სურათის შექმნა უნდა შეძლოს.

მნიშვნელოვანია შემოქმედებით აზროვნებასა და ბილინგვიზმს შორის კავშირი. შემოთავაზებული ჰიპოთეზის მიხედვით, ორ ენაზე მოსაუბრეებს მოეპოვებათ უფრო მოქნილი, ორიგინალური და შემოქმედებითი აზროვნება. ბილინგვალებს გააჩნიათ ორი ან მეტი სიტყვა კონკრეტული საგნის აღსაწერად თუ იდენტის დასახასიათებლად. მაგალითად უელსური სიტყვა „ისგოლი“ აღნიშნავს, როგორც სკოლას, ასევე – კიბეს. შესაბამისად, უელსურ და ინგლისურ ენაზე მოსაუბრე ბავშვს შეუძლია სიტყვა სკოლა დაუკავშიროს კიბეს, ხოლო სკოლაში არსებული კლასი – ამ კიბის საფეხურებს, ხოლო სკოლა წარმოიდგინოს, როგორც წარმატებისკენ კიბით ამავალი გზა. ანალოგიურად, სხვადასხვა სიტყვამ სხვადასხვა ენაში შეიძლება წარმოქმნას სხვადასხვა ასოციაცია. ასე რომ, მრავალი ენის ცოდნა ხელს უწყობს განსხვავებულ და შემოქმედებით აზროვნებას.

კვლევების შედეგად შეადარეს მონოლინგვალთა და ბილინგვალთა შემოქმედებითი აზროვნების უნარი, რათა დარწმუნებულიყვნენ მართლა ახდენდა თუ არა ორი ენის ცოდნა გავლენას შემოქმედებით აზროვნებაზე (რიცხარდელი, 1992). კვლევა საერთაშორისო იყო და მასში მონაწილეობდნენ ბავშვები მაღაიზიიდან, აღმოსავლეთ ევროპიდან, კანადიდან, სინგაპურიდან, მექსიკიდან და ამერიკის შეერთებული შტატებიდან, რომლებიც საუბრობდნენ ინგლისურთან ერთად გერმანულად, ჩინურად, ბაჰასა მაღაიურ ენაზე, ტამილურად, პოლონურად, ბერძნულად, ფრანგულად, უკრაინულად, იორუბუს, უელსურ და იტალიურ ენებზე. აღსანიშნავია, რომ კვლევაში მონაწილე ბავშვთა უმეტესობაში ბილინგვიზმი ვითარდებოდა შემმატებელ კონტექსტში. კვლევის შედეგებმა აჩვენეს, რომ ბილინგვალთა ბავშვები უფრო შემოქმედებითად აზროვნებენ ვიდრე მონოლინგვალთა. აღნიშნული კვლევა კიდევ ერთი დადასტურებაა, რა უპირატესობა აქვს ბილინგვიზმის განვითარებას ბავშვში.

მნიშვნელოვანია კუმიანის (1975, 1977) კვლევა, რომლის მიხედვითაც დაბალანსებული ბილინგვალთა (იხილეთ პირველი თავი) მკვეთრად აღემატებიან დაუბალანსებელ ბილინგვალთს აზროვნების მოქნილობაში, ლექსიკური მარაგის ნაირსახეობაში და მცირედით აღემატებიან ორიგინალურ აზროვნებაში. მონოლინგვალთა აჩვენეს დაბალანსებული ბილინგვალთის მსგავსი შედეგი ვერბალური ენის ფლობის და აზროვნების მოქნილობის თვალსაზრისით და აღემატებოდნენ მნიშვნელოვნად დაუბალანსებელ ბილინგვალთს იმავე კომპონენტებში. ორიგინალური აზროვნების თვალსაზრისით, დაუბალანსებელი ბილინგვალთის და მონოლინგვალთის შედეგები თანაბარი აღმოჩნდა და, ამასთანავე, ორივე ჩამორჩებოდა დაბალანსებული ბილინგვალთის შედეგებს. მონაწილეთა მცირე რაოდენობის გამო, სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი სხვაობები არ დაფიქსირებულა. კუმიანის ამ კვლევით თვალნათელი გახდა, რომ ბილინგვიზმის და განსხვავებულად აზროვნების უნარი მარტივად და პირდაპირ დაკავშირებული არ არის. შესაბამისად, კუმიანმა დაასკვნა: “არსებობს ლინგვისტური კომპეტენციების გარკვეული ზღვრული დონე, რომელსაც უნდა მიაღწიოს ბილინგვალმა ბავშვმა ორივე ენაზე, რათა თავიდან ავირიდოთ კოგნიტური განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორები და პოზიტიურად გამოვიყენოთ ბილინგვიზმის პოტენციური კოგნიტური განვითარებისთვის” (გვ. 10).

დაბალანსებულ და დაუბალანსებელ ბილინგვალთს შორის კვლევაში აღმოჩენილი სხვაობა შეიძლება აისახას სწორედ ენაში შედარებით დაბალი კომპეტენციით. დაუბალანსებელ ბილინგვალთს არ გააჩნდათ ენის ფლობის ზღვრული დონე და, შესაბამისად, აჩვენეს დაბალი შედეგი განსხვავებული აზროვნების თვალსაზრისით. მხოლოდ მეორე ენაში ზღვრული ენობრივი კომპეტენციის დონის მიღწევის პირობებშია შესაძლებელი ბილინგვიზმის პოზიტიური ეფექტის გამოყენება კოგნიტური განვითარებისთვის. სწორედ ამ მოსაზრებას ეფუძნება ზღვრული დონის თეორია, რომლის განხილვაც მოხდება სახელმძღვანელოს მე-8 თავში.

როგორც უკვე აღინიშნა, დაბალანსებული ბილინგვალთი უფრო შემოქმედებითად აზროვნებენ ვიდრე დაუბალანსებელი ბილინგვალთი და მონოლინგვალთი. რიჩარდელიმ (1972) შეისწავლა 24 კვლევა აღნიშნულ საკითხზე, 24 კვლევიდან 20 კვლევაში დადასტურდა ბილინგვალთის უპი-

რატესობანი მონოლინგვალებთან შედარებით, თუმცა ბილინგვალების დაბალი ენობრივი კომპეტენციის დროს კოგნიტური განვითარების უპირატესობებიც მონოლინგვალებთან შედარებით არ იკვეთება. რიჩარდელის კვლევა კიდევ უფრო ამყარებს ზღვრული დონის თეორიას.

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ მიუხედავად კვლევების პოზიტიური შედეგებისა, ცალსახა დასკვნების გაკეთება ბილინგვალების უპირატესობის შესახებ არ შეიძლება. მაგალითად, ლაურენის (1991) მტკიცებით, შემოქმედებითი აზროვნება ლინგვისტური თვალსაზრისით განსხვავდება მე-3, მე-6 და მე-9 კლასის მოსწავლეებში. უფრო ასაკოვანი ბილინგვალები 4 კომპონენტიდან მხოლოდ ერთი კომპონენტით სჯობდნენ მონოლინგვალებს. მნიშვნელოვანია აგრეთვე ტერმინის „შემოქმედებითი აზროვნების“ განმარტება, რომელიც განსხვავებულია სხვადასხვა დარგის შესაბამისად; ფსიქოლოგები, ლინგვისტები, ბავშვის განვითარების მკვლევრები შემოქმედებით აზროვნებას სხვადასხვა მნიშვნელობით გამოიყენებენ. საინტერესოა, ბილინგვალების შემოქმედებითი აზროვნების უპირატესობა წმინდა ფსიქოლოგიური თუ ლინგვისტური ასპექტებით გამოიხატება? ამასთანავე, მნიშვნელოვანია, რამდენად მდგრადია ბილინგვალების კოგნიტური განვითარება, თუ ეს არის დროებითი? კოგნიტური უპირატესობები ბავშვებში შეინიშნება თუ ზრდასრულებში, რადგან კვლევების ძირითადი ნაწილი მოიცავს 4-დან 17 წლამდე ბავშვების შესწავლას. შესაძლებელია, რომ კოგნიტური უპირატესობები წარმოჩინდება ბავშვობის წლებში, ხოლო ზრდასრულ ასაკში ეს უპირატესობები ქრებოდეს.

ბილინგვიზმი და მეტალინგვისტური ცნობიერება – ადრინდელი კვლევები

კვლევებმა ცხადყვეს ბილინგვალების გარკვეული კოგნიტური უპირატესობები მონოლინგვალებთან შედარებით. ბილინგვალებს აქვთ უფრო მეტი ლექსიკური მარაგი ჯამობრივად ორ ენაში, ვიდრე მონოლინგვალებს. შესაძლებელია ლექსიკური მარაგის მრავალფეროვნება განაპირობებდეს აზროვნების თავისუფლებას, მოქნილობას, შემოქმედებითობასა და ორიგინალობას? მაგალითად, დოილემ და მისმა კოლეგებმა (1978) დაადგინეს, რომ ბილინგვალები უფრო ადვილად ახერხებენ მოთხრობების და ამბების დაკავშირებას, ისევე, როგორც სხვადასხვა კონცეპტების მიგნებას, ვიდრე მონოლინგვალები.

ლეოპოლდის (1939–1949) მიერ საკუთარ ქალიშვილზე ჩატარებული ცნობილი კვლევა (იხილეთ მე-5 თავი) ადასტურებს, რომ ბილინგვალების მიერ მათი საყვარელი მოთხრობის თხრობა არ ხდება ჩაბეჭდილი სიტყვების გამოყენებით და სიტყვების ჩანაცვლების პროცესი თავისუფლად მიმდინარეობს. სიტყვის ჟღერადობა და მისი მნიშვნელობა განცალკევებულია.

ლეოპოლდის კვლევის მსგავსად, ლანკო-ჟორალმა (1972) შეისწავლა სიტყვის ჟღერადობის და მისი მნიშვნელობის განცალკევების საკითხი 30 აფრიკულ-ინგლისურ ენაზე მოსაუბრე ბავშვის კვლევის შედეგად. კვლევაში ბილინგვალი და მონოლინგვალი ბავშვების შერჩევა მოხდა; შერჩევა დაეფუძნა ინტელექტუალური ტესტის შედეგებს, სქესის, ასაკის,

სოციალური კლასისა და სოციალური სტატუსის საერთო მახასიათებლებს. პირველი ექსპერიმენტის დროს ბავშვებს მიეწოდათ სამი სიტყვა: CAP (ქუდი), CAN (შექლება), HAT (ქუდი) და ჰკითხეს, თუ რომელი სიტყვა იყო ერთმანეთის მსგავსი. ბავშვებმა, რომლებმაც უპასუხეს, რომ CAP (ქუდი) და CAN (შექლება) იყო მსგავსი დაეფუძნენ სიტყვის ბგერით მსგავსებას, ხოლო ვინც უპასუხა, რომ CAP (ქუდი) და HAT (ქუდი) იყო მსგავსი – დაეფუძნენ სიტყვის მნიშვნელობით მსგავსებას. ლანკო-უორელმა აღმოაჩინა, რომ შვიდი წლის ასაკიდან პასუხებში მონოლინგვალებსა და ბილინგვალებს შორის სხვაობა არ შეიმჩნეოდა, ხოლო 4 წლიდან 6 წლის ბავშვებში ბილინგვალები ყურადღებას აქცევდნენ სიტყვის მნიშვნელობას, ხოლო მონოლინგვალები – სიტყვის უღერადობას. ამ აღმოჩენის შედეგად მკვლევარმა დაასკვნა, რომ ბილინგვალები „სემანტიკური განვითარების ეტაპების თვალსაზრისით ორი-სამი წლით უსწრებენ მონოლინგვალებს (გვ. 1398)“.

ექსპერიმენტის მეორე ნაწილში ლანკო უორელმა ბავშვებს სთხოვა, დაერქმიათ სახელები საგნებისთვის, მაგალითად, „ძროხისთვის“ დაეძახათ „ძაღლი“ და პირიქით – „ძაღლისთვის“ – „ძროხა“. ბილინგვალებმა გაცილებით მარტივად მოახერხეს, ხოლო მონოლინგვალებს გაუჭირდათ სახელების გადანაცვლება, ანუ ბილინგვალებისთვის სიტყვა და საგანი გამიჯნულია, რასაც ადგილი არ აქვს მონოლინგვალებში.

ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანია აგრეთვე ბენ-ზეევის (1977ა, 1977ბ) კვლევის შედეგები. ბენ-ზეევი შეიმუშავა სიმბოლოების ჩანაცვლების ტესტი და მოსწავლეებს დაევალიათ ერთი სიტყვის მეორით ჩანაცვლება წინადადებაში. ბავშვებს უნდა გამოეყენებინათ „მაკარონი“ პირის ნაცვალსახელის „მე“-ს ნაცვლად. მაგალითად, „მე მცხელა“-ს ნაცვლად ბავშვებს უნდა ეთქვათ „მაკარონი მცხელა“. ბენ-ზეევი აღმოაჩინა, რომ ბილინგვალებმა შეძლეს წინადადების უკეთესად გამართვა, როგორც სიტყვის მნიშვნელობის, აგრეთვე წინადადების კონსტრუქციის თვალსაზრისით. ბენ-ზეევი ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ისრაელში მცხოვრები 5-დან 8 წლამდე ივრითისა და ინგლისურის მცოდნე ბილინგვალებზე დაკვირვებით, მივიდა დასკვნამდე, რომ მონოლინგვალებთან შედარებით მათ აქვთ უპირატესობა, რადგან აქვთ ორი ენობრივი სისტემა და იციან ორი ენის ენობრივი კონსტრუქციები. შესაბამისად, ბილინგვალებს უფრო მოქნილი და ანალიტიკური ენობრივი უნარი გააჩნიათ.

ბილინგვიზმი და მეტალინგვისტური ცნობიერება – ბოლოდროინდელი კვლევები

ბილინგვიზმისა და კოგნიტური განვითარების ადრეული კვლევები აქცენტს აკეთებდნენ აზროვნების სტილსა (შემოქმედებითი და განსხვავებული) და ამ აზროვნების პროდუქტზე, ხოლო უკანასკნელი კვლევები უფრო მეტად ფოკუსირებულია აზროვნების პროცესზე (ინფორმაციის პროცესირება, დამახსოვრება, ენობრივი პროცესირება და ა.შ.) (მაგალითად, ბიალისტოკი, 2001ა, პავლენკო, 1999). აღსანიშნავია, რომ ყველა ამ კვლევის შედეგი არ არის „ბილინგვალობათვის სასარგებლო“

(ბიალისტოკი, 2001ა). მაგალითად, ნიკ ელისმა (1992) და გეარმა და მისმა კოლეგებმა (1993) აღმოაჩინეს, რომ ბილინგვალები უფრო ნელა ახდენენ რიცხვების პროცესირებას. მართალია, ბილინგვალები შედარებით ნელა ახდენენ კალკულაციას მათთვის შედარებით ნაკლებად განვითარებულ ენაზე, ისინი მონოლინგვალებს არ ჩამოუვარდებიან მათემატიკური პრობლემების გადაჭრასა და ამოცანების ამოხსნაში (ბიალისტოკი, 2001ა). მაკლეიმ (2003) დაადგინა, რომ ზრდასრული დაბალანსებული ბილინგვალები უფრო წარმატებით ხსნიან მათემატიკურ ფარდობით პრობლემებს, ვიდრე მონოლინგვალები, ხოლო კესლერმა და ქუინმა (1980, 1982) აღმოაჩინეს, რომ ბილინგვალებს უპირატესობა აქვთ მეცნიერული პრობლემების გადაჭრის თვალსაზრისით.

უკანასკნელ წლებში დიდი ყურადღება ეთმობა ბილინგვალ ბავშვის მეტალინგვისტური ცნობიერების კვლევას (ბიალისტოკი, 2001ა, 2001ბ). ბიალისტოკი მეტალინგვისტურ ცნობიერებას შემდეგ განმარტებას აძლევს:

მეტალინგვისტური ცნობიერება გულისხმობს ენობრივი სტრუქტურების გააზრებისა და მანიპულირების უნარს, როდესაც ენა არის აზროვნების ობიექტი და არა უბრალოდ წინადადებების ჩამოყალიბების და პროდუცირების ინსტრუმენტი (ტუნმერი და ჰერიმანი, 1984, გვ.12).

მეორე ენის შემსწავლელს არ სჭირდება ძირითადი ენობრივი სტრუქტურის ხელახლა ათვისება, რადგან ამ სტრუქტურების ათვისება მოხდა მშობლიური ენის შესწავლისას. ადრეულმა კვლევებმა დაადასტურეს ბილინგვალებში უფრო მაღალი მეტალინგვისტური ცნობიერება (ლანკო-უორელი, 1972; ბენ-ზეევი, 1977ა, 1977ბ; ამ კვლევების მიმოხილვა იხილეთ ტუნმერისა და მაიპილის (1984) სახელმძღვანელოში).

კვლევების მიხედვით, რომლებიც ეხება უშუალოდ ბილინგვიზმსა და მეტალინგვისტურ ცნობიერებას (ბიალისტოკი, 1987ა, 1987ბ, 1997, 2001ა, 2001ბ) აღმოჩნდა, რომ ბილინგვალ ბავშვს აქვს უპირატესობა მონოლინგვალ ბავშვთან შედარებით ლინგვისტური პროცესების კოგნიტური კონტროლის თვალსაზრისით. ბიალისტოკმა (1987ა) ჩაატარა 5-დან 9 წლამდე ასაკის 120 ბავშვის კვლევა. კვლევის დროს ბავშვებს სთხოვეს, შეესწორებინათ წინადადება სინტაქსური თვალსაზრისით, შინაარსობრივი სიზუსტის გაუთვალისწინებლად. წინადადებები შეიძლება ყოფილიყო შინაარსობრივად სწორი, მაგრამ გრამატიკულად მცდარი, შინაარსობრივად და გრამატიკულად სწორი, შინაარსობრივად არასწორი, მაგრამ გრამატიკულად სწორი და გრამატიკულად და შინაარსობრივად არასწორი. ინსტრუქციის შესაბამისად, ბავშვს ყურადღება უნდა მიექცია, რამდენად სწორად იყო შედგენილი წინადადება გრამატიკული თვალსაზრისით. ბიალისტოკმა (1987ა) დაადგინა, რომ ყველა ასაკის ბავშვებში ბილინგვალმა ბავშვებმა უფრო სწორი გრამატიკული კონსტრუქციები გამოიყენეს, ვიდრე მონოლინგვალებმა. ბიალისტოკმა აგრეთვე შეისწავლა ამ ბავშვებში სიტყვების პროცესირების და სიტყვიდან კონცეპტის შექმნის უნარის განსხვავებები მონოლინგვალებსა და ბილინგვალებს შორის. მან დაადგინა, რომ ბილინგვალ ბავშვი უფრო მეტად წვდება სიტყვის აზრს, ვიდრე მონოლინგვალ ბავშვი. მკვლევარმა ბავშვებს ჰკითხა, განესაზღვრათ, თუ რამდენი სიტყვა იყო წინადადებაში. ბავშვებს 6-7 წლის ასაკამდე, ანუ წერა-კითხვის სწავლამდე უჭირთ წინადადებაში სიტყვების რაოდენობის განსაზღვრა. წინადადებაში სიტყვების რაოდენობის განსაზღვრის უნარი ორი ფაქტორითაა განპირობებული: (ა) სიტყვებს შორის არსებული ზღვრის განსაზ-

ღვრის უნარი და (ბ) წინადადების მნიშვნელობასა და სიტყვების მნიშვნელობების დაკავშირების უნარი. ბიალისტოკმა (1987ბ) დაადგინა, რომ თუ მონოლინგვალ ბავშვებს 7 წლის ასაკში აქვთ ეს უნარი, ბილინგვალებს გაცილებით ადრე უვითარდებათ ორი მიზეზის გამო: (1) სიტყვების იდენტობას უფრო ადვილად განსაზღვრავენ; (2) ადვილად ნახულობენ მეტყველების რელევანტურ ნაწილებს.

ბილინგვალთა ბავშვი უფრო ადვილად ასერხებს წინადადებიდან სიტყვების განცალკევებას, ფოკუსირებას ახდენს სიტყვათა მნიშვნელობაზე და შეუძლია ნაცნობი სიტყვების მორგება სხვადასხვა ობიექტისთვის (ბიალისტოკი, 1987ბ, გვ. 138).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ბილინგვალებს არ აქვთ უკეთესი შედეგები ძალიან ფართო მეტალინგვისტური ცნობიერების თვალსაზრისით, თუმცა უპირატესობა ჩნდება, როცა საჭიროა ინფორმაციაზე სელექციური ყურადღების გამახვილება (როცა არის ურთიერთსაწინააღმდეგო ან დამაბნეველი ინფორმაცია). აღნიშნული უპირატესობა ორი ფაქტორით აიხსნება (1) ბილინგვალებს აქვთ საკუთარი ენობრივი ცოდნის უკეთესად ანალიზის უნარი; (2) ენის შინაგანი პროცესირების კონტროლის უნარი. ბიალისტოკის (2001ა) აზრით კი, ბილინგვალებს უპირატესობა აქვთ კონტროლის და არა ანალიზის თვალსაზრისით. მისი აზრით, ეს აიხსნება იმ ფაქტით, რომ ბილინგვალებმა ორ ენას შორის დიფერენციაცია უნდა მოახდინონ, რადგან ორივე ენა აქტიურია ენობრივი პროცესირებისას.

კვლევის შედეგების გაგენა და ახსნა

ბილინგვალები სიტყვების სიმბოლურ გამოხატულებას უფრო ადრე აღიქვამენ, ვიდრე მონოლინგვალები. შესაბამისად, ამან შეიძლება უზრუნველყოს კითხვის უნარის უფრო ადრეულ ასაკში განვითარება, რასაც ბიალისტოკი მეტალინგვისტური ცნობიერების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გასაღებს უწოდებს. ბიალისტოკმა და ჰერმანმა (1999) დაადგინეს, რომ ბილინგვიზმს აქვს დიდი მნიშვნელობა ბავშვის წიგნიერებაზე, თუმცა, ამავე დროს, არსებობს გარკვეული საფრთხეები. მათ გააანალიზეს წიგნიერების განვითარება სამი სფეროს მიხედვით: მოთხრობებისა და წიგნების კითხვა; ნაბეჭდის გაგება და ფონოლოგიური ცნობიერება, რომლებიც ფარავს წიგნიერების სოციალურ, კოგნიტურ და ლინგვისტურ ასპექტებს და თითოეულ მათგანს განსხვავებული მიმართება გააჩნია ბილინგვიზმთან.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ არაერთმა ფაქტორმა შეიძლება მოახდინოს გაგენა კვლევის შედეგებზე; მაგალითად, ენის ფლობის დონე, ორი ენის ურთიერთმიმართება და თითოეული ენის წერიტი სისტემები არის მნიშვნელოვანი ფაქტორები. გრინი (1998) აღნიშნავს, რომ ბილინგვიზმისა და კოგნიტური განვითარების პირდაპირ დაკავშირება ძალიან ხშირად გამარტივებულად ხდება.

ბიალისტოკმა და კოდმა (1997) დაადგინეს, რომ 4-5 წლის ბილინგვალთა ბავშვები უკეთესად ითვისებენ ციფრებს და ასერხებენ თვლას მონოლინგვალებთან შედარებით. ბილინგვალთა ბავშვები უფრო მეტ ყურადღებას უთმობენ საუბარს, რადგან უნდა განსაზღვრონ ვის, სად და როდის ესაუბრებიან და იმის მიხედვით შეარჩიონ შესაბამისი ენა, ეს კი მათ ხელს უწყობს თვლის უკეთესად ათვისებაში.

გალამბოსმა და ჰაკუტამ (1988) კიდევ უფრო განავრცეს ბილინგვალი ბავშვის კოგნიტური უპირატესობის მოსაზრებები. მათ ჩაუტარეს კვლევა ესპანურ-ინგლისურენოვან, დაბალი სოციალური სტატუსის მქონე ოჯახების შვილებს ამერიკის შეერთებულ შტატებში. ტესტის მიხედვით, ბავშვებს უნდა აღმოეჩინათ შეცდომები ესპანურენოვან წინადადებაში. შეცდომები შეიძლება ყოფილიყო პირის, დროის, მრავლობითი და მხოლოდითი რიცხვის და ზმნის შეწყობის თვალსაზრისით. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ ბილინგვალი ბავშვები, რაც უფრო მაღალი ჰქონდათ ორივე ენაში ენობრივი კომპეტენცია უფრო სწრაფად და სწორად ნახულობდნენ წინადადებებში არსებულ შეცდომებს.

ინფორმაციის პროცესირების მიდგომა შეესატყვისება ჩვენი კვლევის აღმოჩენებსაც, რომლის მიხედვითაც ბილინგვიზმი ხელს უწყობს მეტალინგვისტური ცნობიერების გაზრდას და, შესაბამისად, შეცდომების აღმოჩენასა და მათ გასწორებას. ბილინგვიზმის შემთხვევაში, ბავშვმა უნდა ისწავლოს ენობრივი ფორმები ყოველდღიურად, რის შედეგადაც მოახერხებს, მოთხოვნის შემთხვევაში მოახდინოს ფოკუსირება ნებისმიერ ენობრივ ფორმაზე (გალამბოსი და ჰაკუტა, 1988, გვ. 153).

გალამბოსმა და ჰაკუტამ დაასკვნეს, რომ მეტალინგვისტური ცნობიერება ყველაზე მეტად განვითარებულია, როცა ორივე ენაზე ენის ფლობის დონე მაღალია. კუმინსის (1976) მსგავსად, მათაც დაასკვნეს, რომ კოგნიტური განვითარების თვალსაზრისით, ბილინგვიზმის პოზიტიური ეფექტი მხოლოდ ორივე ენის მაღალი კომპეტენციის პირობებში დასტურდება. ეს დასკვნა შესაბამისობაშია ზღვრული დონის თეორიასთან, რომელიც მე-8 თავში იქნება განხილული.

კარლისლემ და მისმა კოლეგებმა (1999) დაადგინეს აგრეთვე, რომ ბილინგვიზმის ხარისხი განაპირობებს მეტალინგვისტური ცნობიერების დონეს. ბილინგვიზმის საწყის ეტაპზე არ იკვეთება მონოლინგვალებთან შედარებით კოგნიტური უპირატესობანი, ამის მიღწევა ხდება მხოლოდ გარკვეული ლექსიკური მარაგის დაგროვების შედეგად. ანალოგიურად, ბი-ალისტოკმა და მაჯუმდერმა (1999) დაადგინეს, რომ მესამეკლასელებში დაბალანსებულ ბილინგვალებს ჰქონდათ უკეთესი შედეგები ნაწილობრივ ბილინგვალებთან შედარებით არალინგვისტური პრობლემების გადაჭრის დავალებებში, რომლებიც საჭიროებდა შერჩევით ყურადღებას. აღსანიშნავია, რომ ნიკოლადისმა და გინესიიმ (1996) ვერ აღმოაჩინეს თავის კვლევაში მსგავსი ეფექტი დაბალანსებული და ნაწილობრივი ბილინგვალების შედარებისას სკოლამდელი ასაკის ბავშვებში.

ასაკის ეფექტი

საინტერესოა, ბილინგვალების უპირატესობა მონოლინგვალებთან შედარებით რამდენად მდგრადია დროში: ბილინგვალების უპირატესობა მხოლოდ ბავშვებში შეიმჩნევა თუ ზრდასრულ ასაკშიც და მრავალი სხვა საკითხი, რომელიც ასაკთან არის დაკავშირებული. აღსანიშნავია, რომ ზრდასრულ ბილინგვალებსაც შეიძლება ჰქონდეთ გარკვეული უპირატესობები. დე ბოტმა და მაკონიმ (2005) შეისწავლეს ბილინგვიზმისა და ასაკის ურთიერთმიმართება ფიზიკური, ფსიქოლოგიური და ლინგვისტური თვალსაზრისით. მათ დაასკვნეს, რომ ბილინგვალებს აქვთ უფრო მეტი კოგნიტური პროცესირების შესაძლებლობა, განსაკუთრებით ასაკში, როცა მესხიერების დაქვეითება თანდათან იწყება. ბილისტოკმა და მისმა

კოლეგებმა (2004) დაასკვნეს, რომ მეტალინგვისტური უპირატესობები თვალნათელია ზრდასრულ ასაკშიც და, გარდა ამისა, ბილინგვიზმი ამცირებს ასაკთან დაკავშირებულ ნეგატიურ კოგნიტურ ეფექტებს.

ბიალისტოკმა და მისმა კოლეგებმა (2004) გამოიყენეს ე.წ. „საიმონის დავალება“, რათა შეედარებინათ უფრო ახალგაზრდა და შედარებით ასაკოვანი ბილინგვალები და მონოლინგვალები. ექსპერიმენტში მონაწილეებმა უნდა დააჭირონ კომპიუტერის კლავიატურის ლილაკს შესაბამისი ფერის გამონიშნის დროს. ფერი ჩნდება მარჯვენა ან მარცხენა კუთხეში და სწორი პასუხი განსხვავებულია კონგრუენტული და არა კონგრუენტული პასუხების შემთხვევაში. ბიალისტოკის და მისი კოლეგების (2004) ექსპერიმენტმა აჩვენა, რომ ბილინგვალებმა უფრო ზუსტი პასუხები გასცეს მონოლინგვალებთან შედარებით. აღნიშნული დაფიქსირდა, როგორც ახალგაზრდებში, აგრეთვე კვლევაში მონაწილე უფროსი ასაკის წარმომადგენლებში, რამაც დაადასტურა, რომ ბილინგვალების უპირატესობა ასაკთან ერთად გრძელდება და ბილინგვიზმი ამცირებს ასაკთან დაკავშირებულ გონებრივი პროცესირებისა და მესხიერების შემცირების პროცესს (ბიალისტოკი და კოლეგები, 2004, გვ. 301).

ასაკთან ერთად მცირდება კოგნიტური კონტროლის უნარი. ამ ექსპერიმენტშიც ასაკიანი ადამიანები (60 და 88 წლამდე) ვერ ახერხებდნენ მნიშვნელოვან ასპექტებზე ყურადღების გამახვილებას. ბილინგვიზმი ამცირებს ასაკთან დაკავშირებულ კოგნიტურ პრობლემებს.

ექსპერიმენტმა, სხვა კვლევების მსგავსად, აჩვენა ბილინგვალების უპირატესობა სელექციური ყურადღების თვალსაზრისით მონოლინგვალებთან შედარებით. აღნიშნული გამოწვეულია იმ ფაქტით, რომ კონკრეტულ შემთხვევაში მართალია ბილინგვალები იყენებენ მხოლოდ ერთ ენას, მათ ორივე ენა მუდმივად აქტიური აქვთ კოგნიტური პროცესირების თვალსაზრისით.

ბიალისტოკისა და მისი კოლეგების კვლევიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ბილინგვიზმის უპირატესობანი მდგრადია მთელი ცხოვრების მანძილზე და დიდი გავლენა აქვს ზრდასრულ ასაკშიც. „ბილინგვიზმი უზრუნველყოფს არაერთ უპირატესობას რთული კოგნიტური დავალებების შესრულებისას“ (ბიალისტოკი და მისი კოლეგები, 1984, გვ. 302).

ბილინგვიზმი და კომუნიკაციური მგრძობელობა

ბენ-ზევემა (1977), პიაჟეს ტესტის შესაბამისად, მონოლინგვალებისა და ბილინგვალების შედარებისას, დაადგინა, რომ ბილინგვალები უფრო კარგად იყენებენ რჩევებს და მინიშნებებს ექსპერიმენტულ სიტუაციებში. (პიაჟეს კვლევისა და ბილინგვიზმის შესახებ იხილეთ ბეიკერი და ჯონსი, 1998). ბილინგვალები უფრო მგრძობიარენი არიან ექსპერიმენტულ სიტუაციებში და უფრო სწრაფად ასწორებენ შეცდომებს ბენ-ზევემა თავისი კვლევებით გააკეთა პირველი მინიშნება, რომ ბილინგვალებს შეიძლება ჰქონდეთ უპირატესობა მონოლინგვალებთან შედარებით „კომუნიკაციური მგრძობელობის“ თვალსაზრისითაც.

რა არის „კომუნიკაციური მგრძობელობა“? ბილინგვალებს უნდა შეეძლოთ განსაზღვრა, თუ რა სიტუაციაში, ვისთან რომელ ენაზე ისაუბრონ; ანუ მათ მუდამ უნდა აკონტროლონ საკუთარი თავი, რათა შესაბამისი ენა გამოიყენონ (ტელეფონზე, მაღაზიაში, ხელმძღვანელთან საუბრისას). ამის გამო ბილინგვალებს გააჩნიათ გაზრდილი მგრძობელობა ენის კომუნიკაციური ფუნქციით და სოციალური თვალსაზრისით გამოყენებისას.

ამ მიმართულებით საინტერესო ექსპერიმენტი ჩატარეს გინესიმ და მისმა კოლეგებმა (1975). მკვლევრებმა 5-დან 8 წლის ასაკის ბავშვებს დაავალეს აეხსნათ თამაში თავიანთი კლასელებისთვის, ისე რომ ახსნის შემდეგ კლასელებს აღარ უნდა დაესვათ შეკითხვა და უნდა ეთამაშათ ახსნილი თამაში ამხსნელ მოსწავლესთან. ორი მოსწავლიდან, რომელსაც უხსნიდნენ თამაშს ერთ-ერთი გახლდათ ბრმა. ექსპერიმენტმა აჩვენა, რომ მოსწავლე, რომელიც სწავლობდა ბილინგვურ პროგრამაზე (სრული იმერსიის პროგრამა-დეტალურად იხილეთ მე-11 თავი), უფრო მგრძობიარე აღმოჩნდა ბრმა მოსწავლის საჭიროებებისადმი და შეეცადა მისი საჭიროებებიდან გამომდინარე აეხსნა თამაში, განსხვავებით მონოლინგვალის მოსწავლისაგან. მკვლევრებმა დაასკვნეს, რომ ბილინგვური პროგრამის მოსწავლეებს „შეუძლიათ უკეთესად განსაზღვრონ კომუნიკაციისას სხვისი საჭიროებები, წარმოიდგინონ საკუთარი თავი მათ ადგილზე და, შესაბამისად, უპასუხონ მათ საჭიროებებს“ (გვ. 1013).

ამ ექსპერიმენტით თვალნათელია, რომ ბილინგვალი ბავშვი უფრო მგრძობიარეა სხვადასხვა სოციალურ სიტუაციაში კომუნიკაციისას. ანალოგიურად, მოჰანტიმ (1994) ინდოეთში ჩატარებული კვლევისას დაადგინა, რომ ბილინგვალები უფრო მგრძობიარენი არიან სხვადასხვა საჭიროების მქონე ინდივიდებთან კომუნიკაციისას და ისინი ადვილად გებულობენ კომუნიკაციაში მყოფთა მინიშნებებს.

ამ მიმართულებით ჩატარებული კვლევები ძალიან მნიშვნელოვანია, რადგან შემეცნება და ინტერპერსონალური ურთიერთობები ერთმანეთთანაა დაკავშირებული და საკითხი არა მხოლოდ ბილინგვალის კოგნიტურ უპირატესობებს შეეხება, არამედ ბილინგვალის სოციალურ უნარებს.

აზროვნების გავლენა კონკრეტულ ენაზე საუბრისას

ერთ ენაზე ან რამდენიმე ენაზე საუბარი და ამ ენებში არსებული სისტემები (დრო, რიცხვი, ადგილი) ახდენს კი გავლენას ინდივიდის აზროვნებაზე? მეორე ენაზე მოლაპარაკე მართლაც ეზიარება ახალ კონცეპტებს და ახლებურ ხედვებს? ენას შეუძლია მოახდინოს ინდივიდის აზროვნების ტრანსფორმაცია? პავლენკოს მიერ ჩატარებული კვლევა (2005ა) აჩვენებს, რომ ენას აქვს გავლენა ინდივიდის მიერ სიტყვების გააზრებასა და მნიშვნელობის მინიჭებაზე, აგრეთვე სიტყვების კონცეპტად ქცევაზე. მაგალითად, ჰინდის ენაზე მოსაუბრისათვის აბსოლუტურად უცხოა ნაცრისფერი, მაგრამ ჰინდიზე და ინგლისურ ენებზე მოლაპარაკე ბილინგვალისთვის ნაცრისფერი სრულიად ნაცნობი კონცეპტია. მკვლევარი აღნიშნავს, რომ სპეციფიკური ენა ახდენს ინდივიდისა და ენის სხვადასხვა ასპექტის სინთეზს, რომლის ხარისხიც განსხვავებულია ბილინგვალსა და მონოლინგვალს, ადრეულ და ზრდასრულ ბილინგვალს შორის.

განხილული კვლევების შედეგების ლიმიტები

ბილინგვალების უპირატესობები ძირითადად ეხებათ დაბალანსებულ ბილინგვალებს. მაკნაბი (1979) აღნიშნავს, რომ ბილინგვალები წარმოადგენენ განსაკუთრებულ ჯგუფს, რადგან ისინი მეორე ენასთან ერთად ეზიარნენ სხვა კულტურას და არიან ბიკულტურალები; შესაბამისად, მკვეთრად განსხვავდებიან მონოლინგვალებისგან. ბილინგვიზმთან ერთად, ბავშვში ვითარდება განსხვავებული და შემოქმედებითი აზროვნება და სხვა მეტალინგვისტური უნარები, თუმცა მშობლის არჩევანს, იყოს თუ არა მისი შვილი ბილინგვალი, არ განსაზღვრავს მხოლოდ ენობრივი და კოგნიტური ფაქტორები და არსებობს სხვა მნიშვნელოვანი ასპექტებიც (იმიგრანტობა, პოლიტიკური ზეწოლა, ბილინგვიზმის განვითარების შემამატებელი და შემამცირებელი კონტექსტი და ა.შ.).

საინტერესოა, ყველა ბილინგვალ ბავშვს აქვს უპირატესობა ბილინგვიზმის კოგნიტური შედეგების თვალსაზრისით? არჩევითი ბილინგვალები (იხილეთ პირველი თავი) და შემთხვევითი ბილინგვალები (ვალდესი და ფიგუეირა, 1994) თანაბრად სარგებლობენ კოგნიტური უპირატესობებით? კოგნიტური განვითარების თვალსაზრისით, საშუალოზე დაბალი მაჩვენებლების მქონე ბილინგვალ ბავშვებს აქვთ უპირატესობა? აღსანიშნავია, რომ რუედმა (1983) კანადაში ჩატარებული კვლევით დაადგინა, რომ დაბალი კოგნიტური განვითარების ბილინგვალები (ინტელექტუალური ტესტის შედეგებით 51-69) უფრო მაღლა დგანან კოგნიტური განვითარების თვალსაზრისით იმავე დონეზე მყოფ მონოლინგვალებთან შედარებით.

კვლევებისას მნიშვნელოვანია მკვლევართა წინასწარი განწყობები და მოლოდინები; როგორც როზენტალი (1966) აღნიშნავს, მკვლევრის მოლოდინები გავლენას ახდენს კვლევის შედეგებზე. ჰაკუტა (1986, გვ. 43) აღნიშნავს, რომ ბილინგვიზმის ნეგატიური შედეგებიდან პოზიტიურ შედეგებამდე უცვარი ცვლილება განაპირობა მკვლევართა მოტივაციამაც და აგრეთვე კვლევის მეთოდოლოგიის ტრადიციულმა გააზრებამ. საინტერესოა, რამდენად ახდენს მკვლევრის მსოფლმხედველობა კვლევის ტესტის შედეგებაზე, მეთოდოლოგიის არჩევანზე, მონაწილეთა შერჩევის პროცესზე გავლენას და მართლაც არის თუ არა კვლევის შედეგები დამოკიდებული მკვლევრის სუბიექტურ განწყობებზე.

პავლენკო (2005ა) აღნიშნავს, რომ ბილინგვიზმი და კოგნიტური განვითარება ძირითადად ეხება ინდივიდუალური შემეცნების საკითხებს და მისი შედეგები უნივერსალურია, მაგრამ საინტერესოა განსხვავებულ ენებს და კულტურებს, თუ გააჩნიათ განსხვავებული ეფექტი კოგნიტურ განვითარებაზე. უორფმა ჩამოაყალიბა ჰიპოთეზა იმის თაობაზე, რომ სხვადასხვა ენა უვითარებს მის შემსწავლელს სხვადასხვა მსოფლმხედველობას, რომ ენასთან ერთად ინდივიდი ეზიარება სხვა ხედვებსა და ღირებულებებს. პავლენკომ (2002ბ) განაგრძო ეს მიმართება და აღნიშნავს, რომ ენა ხელს უწყობს გარკვეული კონცეპტების ჩამოყალიბებას და ამ კონცეპტების პროცესირებას; ამასთანავე, ენა მნიშვნელოვანია სხვადასხვა ემოციის გამოსახატავად. მაგალითად, პავლენკო მიუთითებს, რომ ინგლისურში ემოციის გამოსახატავად გამოიყენება ზედსართავის სახელი,

როცა რუსულში იგივე ემოცია გადმოიცემა ზმნების მეშვეობით. შესაბამისად, პავლენკომ (2005ა, 2005ბ) დაასკვნა, რომ ბილინგვიზმი ამდიდრებს ინდივიდის ლინგვისტურ რეპერტუარს და უზრუნველყოფს მოქნილ და შემოქმედებით აზროვნებას (2005ა).

დასკვნა

ამ თავში განხილული იყო ბილინგვიზმის გავლენა კოგნიტურ განვითარებაზე. წარმოდგენილი იყო ადრინდელი კვლევები, რომელთა მიხედვითაც ითვლებოდა, რომ ბილინგვიზმი ნეგატიურ გავლენას ახდენს კოგნიტურ განვითარებაზე; ეს თითქოსდა დასტურდებოდა 1920-1960-იან წლებში ჩატარებული კვლევებით. შემდგომმა კვლევებმა აჩვენა, რომ ადრეული კვლევების შედეგები განპირობებული იყო არასწორი მეთოდოლოგიით და მეთოდოლოგიური ხარვეზები განაპირობებდა დამდგარ შედეგებს.

1960 წლიდან ჩატარებულ კვლევებში უკვე დგინდება ბილინგვიზმის პოზიტიური გავლენა კოგნიტურ განვითარებაზე, განსაკუთრებით დაბალანსებული ბილინგვალების შემთხვევაში. აღსანიშნავია, რომ ამ კვლევებს გააჩნიათ გარკვეული ლიმიტები და მეთოდოლოგიური ხარვეზები, თუმცა არ შეიძლება ამის გამო მივიჩნიოთ, რომ ეს კვლევები არაავალიდურია. ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ გარკვეული უპარატესობა მონოლინგვალებსაც აქვთ ბილინგვალებთან შედარებით, თუმცა ამ კვლევების ზოგადი დასკვნა არის ასეთი: ბილინგვალებს აქვთ მნიშვნელოვანი უპირატესობანი როგორც განსხვავებული და შემოქმედებითი აზროვნებისა და მეტაკოგნიტური, აგრეთვე სოციალური უნარების თვალსაზრისით: „მათ, ვისაც წარმოუდგენიათ მომავალში ერთ ენაზე მოლაპარაკე მსოფლიო... აქვთ მცდარი წარმოდგენები და ამ მიმართულებით ადამიანის გონების ევოლუცია კაცობრიობის განვითარებისთვის მხოლოდ დათუერ სამსახურს წარმოადგენს“ (უორფი, 1956, გვ. 244).

თავში განხილული ძირითადი საკითხები:

- ისტორიულად მიიჩნეოდა, რომ ბილინგვალებს ჰქონდათ უფრო დაბალი ინტელექტუალური შედეგები, ვიდრე მონოლინგვალებს;
- უფრო ახალმა კვლევებმა დაადგინეს ბილინგვიზმის პოზიტიური შედეგი ინდივიდის კოგნიტურ განვითარებაზე;
- ორი ენის ფლობა ხელს არ უშლის ეფექტურ აზროვნებას, არამედ პირიქით, აქვს დადებითი ეფექტი;
- ბილინგვალებს აქვთ მონოლინგვლებთან შედარებით განსხვავებულად და შემოქმედებითად აზროვნების, მეტალინგვისტური და კომუნიკაციური მგრძობელობის თვალსაზრისით უპირატესობანი. გარდა ამისა, არსებობს ბევრი სხვა

კოგნიტური უნარი, რომელთა შორის სხვაობა არ შეიმჩნევა მონოლინგვალებსა და ბილინგვალებს შორის;

- კვლევები ადასტურებს ბილინგვალების მეტალინგვისტურ უპირატესობებს და ამ მიმართულებით მათ უნარები უფრო ადრეულ ასაკში უვითარდებათ, ვიდრე მონოლინგვალებს.

დამატებითი რეკომენდებული საკითხავი ლიტერატურა

BAKER, C.&JONES, S.P., 1998. *The Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters.

BIALYSTOK, E., 2001, *Bilingualism in Development: Language, Literacy and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

BIALYSTOK, E., CRAIK, F.I., KLEIN, R.& VISWANATHAN, M., 2004, Bilingualism, aging, and cognitive control: Evidence from the Simon Task. *Psychology and Aging*, 19,2, 290-303.

PAVLENKO, A. 2005, Bilingualism and thought. In A. DEGROOT & J. KROLL (eds), *Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic Approaches*. Oxford: Oxford University Press

ამ სფეროში უკანასკნელი კვლევების შესახებ შეგიძლიათ იხილოთ შემდეგი ჟურნალები: (ა) *International Journal of Bilingualism*; და (ბ) *Bilingualism: Language and Cognition*.

სასწავლო ამბივობები

- (1) შეარჩიეთ ერთი ან მეტი ინტელექტის განმსაზღვრელი ტესტი, ამ ტესტიდან აარჩიეთ შეკითხვები, რომლებიც თქვენი აზრით, არ არის ადეკვატური თქვენი რეგიონის ბილინგვალებისთვის, განიხილეთ ტესტის ლინგვისტური და კულტურული ასპექტები;
- (2) შეარჩიეთ ბილინგვალი სტუდენტი ან მასწავლებელი. ისაუბრეთ მასთან, გაარკვიეთ, თუ რას ფიქრობს ბილინგვიზმისა და აზროვნების შესახებ, როგორ ფიქრობენ, ბილინგვიზმი ანიჭებს მათ რაიმე უპირატესობას თუ პირიქით? შეაგროვეთ მათგან ამის დამადასტურებელი მაგალითები;
- (3) სახელმძღვანელოში მოყვანილი ტესტი ან ექსპერიმენტი ჩაუტარეთ მოსწავლე(ებ)ს. მაგალითად, კითხეთ: „რისთვის გამოიყენება აგური ან ბარათების ყუთი“. შეადარეთ მონოლინგვალებისა და ბილინგვალების პასუხები და დაადგინეთ განსხვავება ხარისხობრივი და რაოდენობრივი თვალსაზრისით.